
**ЭТИМОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ФИЗИЧЕСКИХ
ТЕРМИНОВ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА**

Межуева Ирина Ефимовна, Кечеджи Оксана Викторовна

В этой статье представлены некоторые аспекты фразеологии, затронуты вопросы грамматики германской группы индоевропейских языков. Уделяется внимание сопоставлению языков (фонетико-графическая, ассимиляция заимствований). Стилистика представлена в аспекте эмоциональности и экспрессивности научной и технической литературы.

Ключевые слова: заимствования, сопоставление языков, лексические единицы, морфема.

**THE ETYMOLOGICAL CHARACTERISTIC OF PHYSICAL TERMS OF
ENGLISH**

Mezhueva Irina Juhimivna, Kechedzhi Oksana Viktorivna

This paper deals with the certain aspects of phraseology. An important grammar problem concerning Germanic group of the Indo-European languages is touches upon in this report. Much attention is paid to the interrelation of languages (phonetic-graphical, assimilation of borrowing). Such a linguistic level as stylistics is represented in the aspect of emotionality and expressivity of scientific and technical literature.

Key words: loan words, interrelation of languages, lexical units, morpheme.

УДК 811.161.2'242 (043)

Оксана Мороз

**КОНЦЕПТ «УКРАЇНА» ЯК КОМПОНЕНТ
МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ УКРАЇНЦЯ**

Відомо, що мова – це неповторне явище, виразник національної культури і духовності народу. Водночас мова виступає смисловою засадою національної ідентичності. Як відзначає Т. Воропаєва, національна ідентичність – це глибока, природна, зрозуміла, органічна, загальна і стабільна підстава людської соціальності [1, с. 198]. Українська національна ідентичність – це усвідомлення приналежності до України, її національних інтересів і базових цінностей. Однією з таких цінностей є, власне, сама Україна, як держава, територія, рідний край, Вітчизна тощо.

Мета статті – відстежити особливі параметри функціонування назви **Україна** в мові та дискурсивному вияві, з'ясувати її роль у формуванні мовної та концептуальної картин світу.

Незаперечним фактом є визначальна роль власного імені в суспільному бутті людини. О. К. Матвеев переконаний, що систему власних імен відібрати в людини не можна, бо це означало би позбавити її мови взагалі [2, с. 10].

Власне ім'я як мовний знак стало важливим рубежем й еволюції людини. На певному етапі розвитку людина усвідомила потребу свого виділення на тлі племені, а згодом виділення й своєї території. У такий спосіб постало ім'я, у якому знайшла відображення людська ідентичність, що з появою держави перетворюється на ідентичність національну. В імені зафіксовується формування національної особистості, розвиток особистої самосвідомості [2, с. 10].

Сучасний українець ідентифікує себе як представник мовної української спільноти у власних іменах. Відтак до значущих і соціально та культурно важливих одиниць української мови належать топоніми. Безперечно, не одна назва, а «купа етнічних назв супроводжує кожне етнічне утворення аж до появи нації» [3, с. 10], однак є такі найменування, які набувають особливого значення в процесі історичного розвитку народу. До таких належить різновид топоніма – хоронім *Україна*.

Питання функціонування топонімної лексики розв'язується на основі встановлення її мовних (постійних), мовленнєвих (дискурсивних) і національно-культурних ознак. Топонім у мові завжди називає конкретний, одиничний об'єкт, індивідуалізуючи його. Значення топоніма збігається, з одного боку, із значенням родової апелятивної назви: «країна», «місто», «село», «річка» тощо. З другого боку, власне ім'я містить додаткові характеристики, які виводяться з його мовно-структурного оформлення. Крім родової апелятивної назви, мовно-структурного оформлення та компонента «назва» у межах топонімів вичленовується індивідуальне значення, що відображає понятійну сутність географічного об'єкта. Наприклад, *Київ* – столиця України, центр Київської області; великий політичний, науково-культурний, освітній та промисловий центр країни. Індивідуальне мовне значення топонімів зумовлюється насамперед відомістю та суспільним значенням певного географічного об'єкта. Мовне значення топоніма *Донецьк*, можна сформулювати так: «назва міста, українська назва; центр Донецької області, потужний промисловий центр області та України загалом, шахтарське місто».

Обсяг та характер індивідуального значення визначається історичними, соціальними, культурними чинниками. Так, за хоронімом *Україна* закріплюється таке коло понять: молода незалежна держава, розташована на сході Європи, територію якої населяють здебільшого українці, державною мовою якої є українська, а також інша енциклопедична інформація. Отже, на рівні мови структура значення власного імені впорядковується в основному ономастичними полями [4, с. 96].

У мовленні, як справедливо зауважує В. І. Болотов, власна назва утворює соціальні поля [5, с. 334]. Цей термін визначає різноманітні сфери функціонування онімів усіх розрядів у суспільстві – особистісні, професійні, творчі та ін. Конкретний мовленнєвий контекст вказує, яке саме соціальне поле, а також пов'язане з ним значення власного імені, актуалізується. У

дискурсивних виявах топоніми актуалізують значення економічного, політичного, культурно-історичного, локально-часового характеру. Сукупність локальних, темпоральних, логічних, оцінних реалізацій створює концептуальну базу певного оніма.

У функціонуванні хороніма *Україна* важливе і мовне, і мовленнєве значення. Позаяк мовне, узуальне, значення сформувалося на основі вживання назви в різних історичних контекстах. З огляду на це, формування сучасних мовних знань про Україну, а отже, і світоглядних характеристик українця, неможливе без з'ясування походження цього оніма. Відповідна історична інформація є джерелом пізнання сутності концепту *Україна*.

Питання про походження назви *Україна* здавна порушувалося у працях багатьох учених, привертає воно увагу їх і сьогодні. Над його розв'язанням замислювалися в різний час І.Срезневський, С. Шелухін, Є. Тимченко, О. Синявський, Ю. Шевельов, Ю. Карпенко, В. Складенко, С. Єрмоленко тощо. Досить довго об'єктивна інформація щодо зазначеної проблеми нам була недоступна і тому ширилося стереотипне (масове) розуміння, яке полягало в тому, що назва *Україна* співвідносилася з російським словом *окраина*. Таке потлумачення виводилося з неправильного розуміння давніх текстів (одна з найдавніших фіксацій назви – Іпатіївський літопис від 1187 р.), на користь меншовартісності українців, тобто *Україна* – це нецентральна земля, околиця більшого територіального утворення – Росії. Відтак спробуємо розглянути погляди українських мовознавців щодо походження назви *Україна*.

На думку Ю. Карпенка, Україна – це колишнє локально-етнічне найменування. [3, с. 11]. Відповідно до цього первісне значення хороніма – «*межівна земля*» [6, с. 423]. В. Складенко уточнює, що це праслов'янське слово означало «віддалена частина території племені», згодом «*віддалене князівство, волость, вотчина*» [7, с. 151]. Отже, на початку свого існування *Україна* означала «*край, країна, окрема (украяна) земля, відрізана територія*». У такому ж значенні слово було зафіксовано у «Словнику української мови» Бориса Грінченка.

Аналіз тексту «Пересопницького євангелія» дав можливість дослідникам зафіксувати вторинне значення оніма Україна: «*місцевість, країна*» [6, с. 422]. Воно було поширене, очевидно, в XIV – XV ст.

За часів козацтва, на думку Ю. Шевельова, *Україна* вживається як власна назва, адже саме козацькі землі (первісно межівні) стали центром національного розвитку країни [6, с. 424]. С. Єрмоленко конкретизує, і з цим, безперечно, слід погодитися, що від XVI століття, з часів Богдана Хмельницького, назва *Україна* в значенні «*козацька, вільна земля*» поступово набувала конкретного географічного значення. При цьому численні карти та атласи XVII – XVIII століть фіксують географічну назву *Україна* [8, с. 192].

Застосування назви *Україна* до всієї території й усього національного населення утверджується в другій половині XIX століття у зв'язку з національним відродженням [6, с. 426], хоча на західні землі найменування

поширилося пізніше.

Отже, **Україна** ще в праслов'янські часи була привабливою землею, а бути її мешканцем стало престижно [3, с. 12]. На думку, Ю.Карпенка, слово **Україна** відзначається позитивною семантичною динамікою, що уможливило перетворення «віддаленого князівства» чи якоїсь певної іншої території на національну державу, і, відповідно, закріплення за назвою держави саме оніма **Україна** [3, с. 12].

Інформація щодо походження назви **Україна** важлива для з'ясування особливостей уживання цього оніма в різних дискурсах. Насамперед цікаво відстежити використання досліджуваної власної назви в народних піснях, думках, прислів'ях, художній літературі. У всіх цих текстах реалізується ситуативне значення онімної одиниці, відповідне світоглядним уявленням українців. У мовленні виявляються особливі властивості власних назв, що полягають у накопиченні різного роду конотацій і семантичних компонентів, зумовлених текстовими асоціаціями й позатекстовими [9, с. 32].

Як дискурсивні одиниці, топоніми, на нашу думку, зазнають складних семантичних перетворень, збагачуються новою семантикою. У цьому випадку вони не втрачають повністю своїх ономастичних ознак: нові, відономастичні значення, виникають саме на їх основі. Отже, варто говорити про конотативний бік семантики хороніма **Україна**, розглядаючи різні конотативні значення як культурно-історичні й національно-оцінні, що реалізуються в різних контекстах.

Широко вживається ім'я **Україна** в історичних піснях. Оскільки їх тематика козацька, то й природно, що відповідною семантикою позначений сам онім – «*козацька держава*»:

Як не схотіли, забунтували

*Та й утерjali **Вкраїну**.*

(«Не дивуйтеся, добрії люди» [10])

А у полі два дубочки, третій зелененький,

*Погибає на **Вкраїні** козак молоденький.*

(«А у полі два дубочки» [10])

Цю світоглядно закріплену позицію в багатьох піснях поєднано з конотативним значенням «*рідний край*»:

*Боронив свою рідну **Вкраїну**,*

Не боявся я лютих татар...

(«Я сьогодні щось дуже сумую» [10])

Опозиція «*своє, рідне*» - «*інше, чуже*» пояснюється тим, що козаки часто обороняли кордони держави, воювали за її межами:

Молодець гуляє.

*Та на свою **Вкраїну**,*

*Та на свою **Вкраїну**,*

Стиха поглядає...

(«Ой там, за Дунаєм» [10])

У народних піснях онім **Україна** міг втрачати чітку географічну співвіднесеність і набувати апелятивного значення «чужий, далекий край»:

*Побратався сокіл з сизокрилим орлом.
Ой брате, мій брате, сизокрилий орле!
Даю тобі, брате, всі області мої,
всі мої пожитки і маленькі дітки,
а сам я полину в чужу **україну**,
в чужу **україноньку**, в чужу **стороньку**!*

Очевидно, текст пісні відображає давнє розуміння слова **Україна** як «край», «місцевість», що жило в народній уяві, передавалось з покоління в покоління. Апелятивне вживання часом підкреслюється множинною формою, що властиве здебільшого родинній народній ліриці, наприклад:

*Прибудь, прибудь, мій миленький,
З **україн** далеких...*

Отже, у народних піснях, а також за аналогією і в думках слово **Україна** вживається в тих значеннях, закріплених міцно у свідомості українців, що були властиві для початкового етапу формування оніма в мові, а також тих, які постали в козацькі часи.

Засвідчуємо компонент **Україна** у складі прислів'їв, приказок, крилатих висловів, які, згідно з широким розумінням обсягу фразеології, зараховуємо до фразеологічних одиниць. У фразеології хоронім **Україна** актуалізує історичну інформацію та набуває певних оцінних конотацій.

Фразеологізм стає своєрідним міні-дискурсом, у межах якого реалізується експліцитно чи імпліцитно семантика оніма. Як показує фразеологічний матеріал, за хоронімом **Україна** закріплюються різні значення, джерелом яких слугує здебільшого історія вживання оніма в мові і мовленні від початків його першої фіксації. Фактично фразеологізми, які містять компонент **Україна**, є узагальненням тих мікроситуацій, за яких онім уживався в різні історичні періоди.

Отже, як ми відзначали вище, первісне значення **Україна** було пов'язане з апелятивом. Випадки виведення етимології назви з дієслова знаходимо у фразеологізмі: *У нас Україна: треба собі самому хліба **україти*** [11]. У цьому контексті за онімом закріплюється давнє значення: «*межівна земля*», а гра слів *Україна-украяти* – свідчення осмислення народом походження назви рідного краю.

Апелятивна семантика хороніма **Україна** підкреслюється іноді орфографічно: слово пишеться з маленької літери. Так, у М.Номиса зустрічаємо: *Пішов би на **україну**, на степи, на вольній землі* [11]. **Україна** – це певна місцевість, крім того, це значення підсилено конотативним компонентом – «вільна місцевість».

З-поміж фразеологізмів з компонентом **Україна** виділяються так звані «поганяйлівські» вислови, при цьому локальний вимір значення незаперечний: *Україна – напрямок руху; Україна – територія: **Но! З долини в долину та на***

свою Україну! [11]; *Не далеко то Україна!* [11]; *Або ж то така далека Україна* [12]. У першому вислові яскраво реалізується просторове значення слова **України**, що було поширене в народній мові: з кінця XIV століття **Україна** характеризувалася як край, що складається з широких, рівних ланів [6, с. 425]. Крім того, **Україна** – це не просто територія, місцевість, а позначена додатковим значенням *«рідна, своя»*. Очевидно, що повстання цих висловів пов'язане з козацькими часами, коли хоронім уживався як власне ім'я, однак стосовно лише певної частини України (у сучасному розумінні). Головне, що в мовній картині світу українця ця назва асоціювалася з колом визначників *«своя»* на противагу *«чужому»*.

Хоронім **Україна** конденсує історичні відомості, розвиваючи конотативне значення *«козацька держава»*: *Прославився на Вкраїні ще козак і Гонта, що сажав жидів на кілля рядом поверх плота; За Хмельницького Юрася пуста стала Україна, звелася, а за Павла Тетеренка – не поправиться і тепереньки* [11]. Нерідко Україна опинялася під владою чужинців, руйнувалася, знищувалася, і це закріплено в конотації *«місце, де люди живуть дуже в умовах панування іншої держави»*: *Хоч би сь глядів по всій Україні, добра не знайдеш; Біда Україні: і відтіль гаряче, і відсіль боляче* [11].

Заслугує на увагу низка патріотичних прислів'їв, у яких слово **Україна** співвідносне з поняттям Батьківщина, Вітчизна: *Без верби і калини нема України; Нема на світі другої України, немає другого Дніпра* [12]. Очевидно, що вони з'явилися в XIX столітті, у час національного піднесення, коли в мовній картині українці очевидним було розуміння **України** як рідної, батьківської землі.

У складі фразеологічних одиниць не тільки актуалізуються значення хороніма Україна, пов'язані з його походженням і функціонуванням у давніх текстах, історичних джерелах, а розвиваються нові, соціально зумовлені оцінні значення, умотивовані світоглядними позиціями українського народу.

Ця земля у свідомості українця невіддільна від таких понять, як воля, вільні простори, що зумовлює появу конотації *«вільна земля»*: *Пішов на Вкраїну, на степи, на вольнії землі; Нема слободи, як на Україні; Для милого друга сім миль не Україна* [11]. Вільне життя, безперечно, асоціюється з достатком, ідилією, і саме такою поставала **Україна** в мріях українського народу, що знайшло відображення в конотативному значенні *«місце, де добре живеться, вільно та в достатку»*: *Ой нема то так нігде, як у нас на Вкраїні, ані пана, ані хлопа, ані там унії; На Вкраїні добре жити: мед і вино пити* [11]. Назва **Україна** метонімічно конотує соціальне значення *«бідне життя – багате життя»*: *Україна одному до границь його ланів, а другому від колиски до гробу серед злиднів* [11]. **Україна** – це не просто країна, а місце, яке визначає соціальний статус мешканців.

Отже, семантика хороніма **Україна** багатовимірна і представлена різноманітними конотаціями, які сукупно формують концептуальну базу цього оніма. Стереотипні національні знання, пов'язані з формуванням цих значень,

знаходять своє відображення в різних жанрах фольклору, найвиразніше в історичних піснях, у прислів'ях та приказках.

Хоронім **Україна** частотний і в художній літературі. Його дослідження в такому аспекті перебуває в межах літературної топоніміки і заслуговує на особливу увагу. У художніх творах за цим онімом закріплюється історична, культурознавча, соціально-оцінна і, безперечно, українознавча інформація. Дослідження хороніма **Україна** в таких вимірах дозволить сформувати повну концептуальну базу оніма і використовувати її з метою формування української мовної особистості.

Література

1. Воропаєва Т. Українська мова як смислова засада національної ідентичності та проблема реформування вищої освіти в Україні / Т. Воропаєва // Українознавство. – 2009. – № 4. – С. 198 – 202.
2. Матвеев А. К. Апология имени / А. К.Матвеев // Вопросы ономастики. – 2004. – № 1. – С. 7 – 13.
3. Карпенко Ю. О. Навколо східнослов'янської етнімії / Ю.О.Карпенко // Записки з ономастики Зб.наук.праць. – Одеса, 2008. – Вип. 10. – С.8 – 19.
4. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В.Суперанская. – М.: Наука, 1973. – 366 с.
5. Болотов В. И. К вопросу о значении имен собственных / В. И. Болотов // Восточнославянская ономастика. – М.: Наука, 1972. – С. 333 – 346.
6. Шевельов Ю. Назва «Україна» / Ю.Шевельов. Вибрані праці: У 2 кн. Кн. 1. Мовознавство / Упоряд. Л. Масенко. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – С. 421 – 431.
7. Складенко В. П. Походження назви Україна / В. Складенко // Мовознавство. – 2006. - № 5. – С. 15 – 33.
8. Єрмоленко С. У власних назвах – історія України / С. Єрмоленко // Українознавство. – 2007. – № 2. – С. 192 – 193.
9. Фоякова О. И. Имя собственное в художественном тексте / О.И.Фоякова. – Л.:Изд-во гос. ун-та, 1990. – 104 с.
10. Героїчний епос українського народу. Хрестоматія: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1993. – 432 с.
11. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклад М. Номис / М. Пазяк. – К.: Либідь, 1993. – 768 с.
12. Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми / М. М. Пазяк. – К.: Наук. думка, 1991. – 440с.

**КОНЦЕПТ «УКРАЇНА» ЯК КОМПОНЕНТ МОВНОЇ КАРТИНИ
СВІТУ УКРАЇНЦЯ**

Мороз Оксана Анатоліївна

У статті висвітлюються питання функціонування хороніма Україна в мові та мовленні. Досліджено проблему походження оніма. Заакцентовано увагу на значеннях слова Україна, що відображають світоглядні позиції українців у різні часи. Визначено сукупність значень, що реалізуються в дискурсивному вживанні (фольклорних текстах).

Ключові слова: хоронім Україна, походження оніма, значення оніма, конотація, українська мовна картина світу.

**КОНЦЕПТ «УКРАИНА» КАК КОМПОНЕНТ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ
МИРА УКРАИНЦА**

Мороз Оксана Анатольевна

В статье рассматриваются проблемы функционирования хоронима Украины в узусе и дискурсе. На основе исследования происхождения названия Украина выделяются основные значения онима, закрепленные в сознании украинского народа. Анализируются коннотативные значения хоронима Украина в исторических песнях, пословицах и поговорках.

Ключевые слова: хороним Украина, происхождение онима, значение онима, коннотация, украинская языковая картина мира.

**CONCEPT «UKRAINE» AS A COMPONENT OF UKRAINIAN LINGUAL
WORLD OUTLOOK**

Moroz Oksana Anatoliyivna

Article is devoted to the problems of toponym's semantic of Ukraine in Ukrainian language. Author analyses origin of their proper name, also researches some connotation, which are in language and discourse. Investigation determines that concept Ukraine form national world-view in Ukrainian language.

Key words: horonym Ukraine, origin of onym, semantic of onym, connotation, lingual world outlook.

УДК 811.161.2'367.52(045)

Валерій Орехов

**АКТУАЛЬНЕ ЧЛЕНУВАННЯ РЕЧЕННЯ, ЙОГО СТАТУС
В ЛІНГВІСТИЧНІЙ СИСТЕМІ**

Поняття актуального членування речення тісно пов'язане з порядком слів та розподілом смислового навантаження в середині речення і є одним із ключових понять комунікативного синтаксису. Вміння вдало використовувати розташування структурних елементів речення, конструюючи таким чином